

พระแทน : พระพุทธศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรมไทย

Submitted date : 11 January 2019

Revised date : 26 April 2019

Accepted date : 20 August 2019

ปฐมพงษ์ สุขเล็ก^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอความเชื่อเรื่องพระแทน และการสักการบูชาในวัฒนธรรมไทย โดยศึกษาจากวรรณคดีจำนวน ๓ เรื่องคือ นิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น นิราศพระแท่นดงรังของนายมี และนิราศเมืองหลวงพระบางของหลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ผลการศึกษาพบว่า พระแทน มี ๒ แห่ง คือพระแท่นดงรังและพระแท่นศิลาอาสน์ เป็นพุทธสถานสำคัญเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเคยมาประทับการสักการะปรากฏทั้งการบูชาด้วยการปฏิบัติและการบูชาด้วยสิ่งของ อาทิ ดอกไม้ มหรสพ และดอกไม้ไฟ อีกทั้งขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนั้นวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่องจึงมีความสำคัญที่แสดงถึงวัฒนธรรมไทยเรื่องการสักการบูชาต่อพระพุทธศาสนาช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งยังคงสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : พระแทน, พระพุทธศาสนา, ความเชื่อ, วัฒนธรรมไทย

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Phra-thaen: Buddhism Belief and Thai culture

Phathompong Suklek^๒

Abstract

This article aims to describe the belief of *phra-thaen* and the Thai way of worship by referring to three pieces of Thai literature: 1) *Nirat Phra-thaen Dongrang* composed by Novice Klan; 2) *Nirat Phra-thaen Dongrang* composed by Mr. Mee; and 3) *Nirat Luangprabang* composed by Luang Thuayhanraksa (Phuem). The results found that there were two *phra-thaen* – Phra-thaen Dongrang and Pra-thaen Sila-at – that were important Buddhist venues where it is believed that the Lord Buddha visited in his lifetime. Worshipping at these sites has appeared in the form of both practice and material worship, such as fireworks, flowers and amusement, as well as other rituals. Accordingly, the abovementioned literature has retained its importance towards Thai culture regarding Buddhist worship during the Rattanakosin period until the present.

Keywords : Phra-thaen, Buddhism, belief, Thai culture

^๒ Lecturer Program in Thai, Faculty of Humanities and Sciences, Pibulsongkram Rajabhat University

บทนำ

วรรณคดีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเกิดจากการสร้างสรรค์โดยบริบททางสังคม จึงเป็นเครื่องบันทึกวิถีชีวิตวัฒนธรรมในสมัยนั้น ๆ โดยเฉพาะวรรณคดีประเภทนิราศซึ่งมักมีเนื้อหาการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ กวีนิยมบันทึกสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตผู้คนทีพบระหว่างเดินทางสอดแทรกลงไปด้วย ดังที่ Wongsutthitham (2006, p. 26) ได้กล่าวถึงลักษณะการแต่งวรรณคดีนิราศไว้ว่า “ธรรมเนียมในการแต่งนิราศกวีมักจะสอดแทรกความรู้ ความคิดเห็นและทัศนคติต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน มีการแทรกความรู้ด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตำนานต่าง ๆ ประเพณี ปรัชญาชีวิต ตลอดจนความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้น”

วรรณคดีประเภทนิราศเริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่มีความแพร่หลายและกวีเริ่มมุ่งเน้นสอดแทรกทัศนธรรมถึงสิ่งที่ได้พบระหว่างเดินทางในสมัยรัตนโกสินทร์ อาทิ นิราศเมืองแกลง นิราศพระแท่นดงรัง นิราศทัพเวียงจันทน์ นิราศลอนดอน โดยกวีกล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ อย่างละเอียด

สถานที่ที่มีความสำคัญและน่าสนใจ คือพระแท่น ปรากฏในวรรณคดีนิราศจำนวน ๓ เรื่อง คือ ๑) *นิราศพระแท่นดงรัง*ของสามเณรกลั่น แต่งในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ๒) *นิราศพระแท่นดงรัง*ของนายมี แต่งในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ทั้งสองเรื่องนี้กวีเริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งไปสักการะพระแท่นที่กาญจนบุรี และ ๓) *นิราศเมืองหลวง* พระบางของหลวงพ่วยหาญรักษา (เพิ่ม) แต่งในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ กวีเริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งไปยังเมืองหลวงพระบางเพื่อปราบฮ่อ แต่ระหว่างทางได้หยุดพักสักการะพระแท่นที่อุตรดิตถ์

เนื้อหาการเดินทางไปสักการะพระแท่นในวรรณคดีนิราศทั้ง ๓ เรื่อง ซึ่งแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแม้กวีจะกล่าวถึงพระแท่นคนละสถานที่ แต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระแท่นในความเชื่อของคนไทย รวมถึงขั้นตอนวิธีการสักการะพระแท่นในวัฒนธรรมไทยช่วงสมัยรัตนโกสินทร์

พระแท่น คือแท่นหินหรือแผ่นหินมีลักษณะคล้ายพระแท่นที่ประทับ (หรือที่บรรทม) เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ปรากฏ ๒ แห่งคือ พระแท่นดงรังที่กาญจนบุรี

และพระแท่นศิลาอาสน์ที่อุตรดิตถ์ กล่าวคือพระแท่นดงรังมีลักษณะเป็นปลายของ
เทือกหิน ที่เขานั้นยื่นออกมา ส่วนพระแท่นศิลาอาสน์เป็นศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
คนไทยมีความเชื่อว่าพระแท่นทั้งสองแห่งนี้พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับจึงได้รับ
การนับถือและสักการะน่าจะตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ปรากฏหลักฐานในพระราช
พงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (Royal chronicles of Royal Letters,
Volume 2, 1992, p. 114) กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จฯ ไปนมัสการ
พระแท่นศิลาอาสน์ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวน
พระยุหยาตราใหญ่ทั้งทางบกทางเรือ พร้อมด้วยจตุรงค์โยธาหาญสารสินธพอนแกนนา
และนาวาเป็นอันมาก เสด็จขึ้นไปเมืองพระพิษณุโลกนมัสการพระพุทธชินราชและ
พระชินสีห์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปเมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง นมัสการ
พระแท่นศิลาอาสน์และพระมหาธาตุ ณ เมืองสว่างคูรี” ทั้งพระแท่นดงรังและ
พระแท่นศิลาอาสน์ได้รับความนับถือสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งที่ปรากฏ
หลักฐานในวรรณคดีนิราศทั้ง ๓ เรื่องที่นำมาศึกษา ทั้งนี้ผู้เขียนยังได้ศึกษา
จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ และวรรณคดีเรื่องอื่นประกอบเพื่อเชื่อมโยง
ให้เห็นความเชื่อที่มีต่อพระแท่น และการสักการบูชาในวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดมา
ถึงปัจจุบัน ดังนี้

ความเชื่อเรื่องพระแท่น : ความสอดคล้องกับพุทธประวัติ

ความเชื่อเรื่องพระแท่นดงรังและพระแท่นศิลาอาสน์ พบว่ามีความสอดคล้อง
กันคือ เคยเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับ แต่มีความแตกต่างคนละช่วง
พุทธประวัติ

๑. พระแท่นดงรัง เชื่อว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานบนพระแท่นนี้ ชื่อ
“พระแท่นดงรัง” หมายถึงพระแท่นที่อยู่ท่ามกลางป่าต้นรัง สอดคล้องกับพุทธประวัติ
ว่าพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา บริเวณสวนสาละโนทยาน หรือ
ป่าต้นสาละ (หมายถึงต้นรังในทัศนะคนไทย) บริเวณพระแท่นที่พระองค์ทำการ
สีหไสยาเพื่อเตรียมเสด็จดับขันธปรินิพพานมีควงไม้สาละคู่ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก
(*Thai Tripitaka The editions of the royal patronage of the 1987 B.E. Volume 10,*
1987, p. 150-151) ตอนมหาปรินิพพานสูตร ว่า “ดูก่อนอานนท์ เธอจงช่วยตั้งเตียง

ให้เราหันศีรษะไปทางทิศอุดรระหว่างไม้สาละคู่... สมัยนั้นไม้สาละคู่เฟล็ดออก ดอกบานสะพรั่งนอกฤดูกาล ดอกไม้เหล่านั้นร่วงหล่นไปรายปลายยังพระสรีระของ พระตถาคตเพื่อพุทธบูชา”

ต้นสาละคู่ข้างพระแท่นดงรังที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ตอนมหาปรินิพพานสูตร ก็พ้องกับพระแท่นดงรังดั่งที่สามเณรลั่นกล่าวพรรณนาไว้ ดังนี้

ถึงพระแท่นแสนสดเห็นวัดมี	ทั้งโบสถ์ที่ครอบพระแท่นแผ่นศิลา
กับต้นรังทั้งคู่ยังอยู่พร้อม	ดูยอดน้อมมาข้างแท่นที่แผ่นผา
ต่างชื่นชมโสมนัสยิ่งศรัทธา	ตามบิดาทักชิดด้วยยินดี

(Pramuanmak, 2010, p. 343)

จากคำประพันธ์ข้างต้น สามเณรลั่นกล่าวถึงพระแท่นดงรังที่อยู่ภายในโบสถ์ (หมายถึงวิหาร) และมีต้นรังคู่โน้มยอดเข้าหาพระแท่นสร้างความศรัทธาต่อสามเณร ลั่นอย่างมาก การกล่าวถึงต้นรังคู่นอกจากปรากฏในผลงานของสามเณรลั่นแล้ว ยังปรากฏในผลงานของนายมีเช่นกัน ดังนี้

ในระหว่างนางรังทั้งคู่ค้อม	ค่านับน้อมกึ่งก้านก็สาขา
แต่ไม้รังยังรักพระศาสดา	อนิจจาเราเกิดไม่ทันองค์
เห็นแต่แท่นแผ่นผายังปรากฏ	แสนกำสรดเศร้าจิตพิศวง
น้ำเนตรหยดหยดย้อยเป็นฝอยลง	คิดถึงองค์พระสัพพัญญุตัญญา

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 120)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นายมีกล่าวถึงต้นรังคู่ที่โน้มลงมายังพระแท่นเสมือน ให้ความเคารพพระพุทเจ้าที่เสด็จดับขันธปรินิพพานบนพระแท่นนี้ ส่งผลให้นายมีรู้สึก เศร้าใจเมื่อหวนระลึกถึงพระองค์

นอกจากกล่าวถึงต้นรังคู่ข้างพระแท่นดงรังเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระแท่น แห่งนี้เป็นที่เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรังของนายมี ยังนำเสนอว่าบริเวณนี้เดิมเป็นเมืองชื่อกรุงโกสินราช ดังนี้

ไอ้พระแท่นแผ่นผาอยู่ป่าดอน	แต่ปางก่อนที่นี้เป็นที่เมือง
ชื่อกรุงโกสินทรราชสภายักษ์	เป็นเอกราชคอกช้อย่อมลือเลื่อง
ทั้งแก้วแหวนเงินทองกิ่นองเนื่อง	ไม่ผิดเคืองสมบัติกษัตรา
มีส่วนแก้วอุทยานสำราญรื่น	ดูดาชด้นดอกดวงพวงบุปผา
ปลูกไม้รั้งตั้งแท่นแผ่นศิลา	คือแผ่นผานี้ที่ทานิพาน
ของพระยามลราชประสาทไว้	ยอมแจ้งใจทุกประเทศเขตสถาน
ที่สำคัญมันหมายหลายประการ	สมนิทานเรื่องเทศน์สั่งเกตฟัง

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 121)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นายมิกกล่าวถึงบริเวณที่ตั้งพระแท่นดงรังเคยเป็นเมืองชื่อกรุงโกสินทรราช เป็นเมืองที่มีเงินทองจำนวนมาก มีกษัตริย์ปกครอง มีอุทยานรื่นรมย์ด้วยต้นรัง มีพระแท่นศิลาเสด็จดับขันธปรินิพพานที่กษัตริย์ (หมายถึงมัลลกษัตริย์) สร้างถวายไว้ตามเรื่องราวที่ได้ฟังตามพระธรรมเทศนา การกล่าวถึงชื่อเมือง “โกสินทรราช” จึงเป็นการเน้นย้ำความเชื่อว่าพระแท่นดงรังอยู่ในเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานดังที่ปรากฏในพระมหาปรินิพพานสูตรชื่อว่าเมือง “กุสินารา”

พุทธประวัติก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้รับภัตตาหารมื้อสุดท้ายจากนายจุนท์กัมมารบุตรถวายสุกรมัทวะ เมื่อพระองค์เสวยแล้วเกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง ลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต ตั้งในพระไตรปิฎก (*Thai Tripitaka The editions of the royal patronage of the 1987 B.E. Volume 10, 1987, p. 141*) ตอนมหาปรินิพพานสูตรกล่าวว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยภัตตาหารของนายจุนท์กัมมารบุตรแล้วก็เกิดอาพาธอย่างร้ายแรง มีเวทนากล้าเกิดแต่การประชวรลงพระโลหิต ไกล่จะนิพพาน” จากพุทธประวัติตอนนี้นับสนุนความเชื่อเรื่องพระแท่นดงรังว่า ก่อนศิลาข้างพระแท่นเป็นก้อนพระโลหิตที่เกิดจากอาการพระประชวรของพระพุทธเจ้า ดังนี้

เข้าประตุดูแผ่นพระแท่นตั้ง	เหมือนบัลลังก์แลจรัสรัศมี
ก้อนโลหิตคิดเห็นเช่นบาลี	อยู่ข้างที่แท่นพระเจ้าเข้านิพาน

(Pramuanmak, 2010, p. 343)

แลเห็นก้อนพระโลหิตประดิษฐาน ยิ่งสงสารสังเวชน้ำเนตรไหล
ประคองวางกลางเกล้าฝ่าไฟโร แล้วกราบไหว้ตั้งวางไว้อย่างเต็ม

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 121)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ทั้งสามเนรกลั่นและนายมิได้กล่าวถึง “ก้อนพระโลหิต” ที่อยู่ข้างพระแท่นดงรังว่าเป็นพระโลหิตของพระพุทธเจ้าด้วยน้ำเสียงเศร้าสลด อีกทั้งนายมิได้กราบและประคองก้อนพระโลหิตวางเหนือศีรษะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อต่อก้อนพระโลหิตสัมพันธ์ต่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด เพราะถือว่าเป็นธาตุชั้นธัญของพระพุทธเจ้าที่หลงเหลืออยู่ ความเชื่อเรื่องก้อนพระโลหิตยังคงสืบต่อมา ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสไทรโยคในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Chulalongkorn (Rama V), H.M.K., 1959, p. 41) ทรงบันทึกถึงก้อนพระโลหิตข้างพระแท่นที่มีขนาดเล็กกลวงกว่าคร่าวก่อนที่เคยเสด็จฯ มานมัสการพระแท่น เพราะประชาชนศรัทธาแย่งกันบังสุกุลจนพลัดตกว่า “มีพานใส่ก้อนศิลาปิดทองตั้งอยู่หลายก้อน สังเกตได้แต่ก่อนว่ามาเห็นก่อนโตกว่านี้ แต่คราวนี้มาเห็นเป็นแตกสองซีกก็มี ทราบว่าแย่งกันบังสุกุลพลัดตกแตก” การแย่งกันบังสุกุลที่ก้อนศิลาเหล่านั้นเพราะเชื่อว่าเป็นก้อนพระโลหิต ความเชื่อเช่นนี้น่าจะสืบต่อมาจนก้อนศิลาหรือก้อนพระโลหิตแตกเสียหายจนหมดไป เพราะจากหนังสือที่ระลึกวัดพระแท่นดงรัง (*Phra Thaen Dong Rang Temple*, 1979, p. 7) บันทึกว่า “ศิลาที่สมมติเป็นก้อนพระโลหิตนี้ เล่ากันว่า ต่อมาเมื่อถึงเทศกาลนมัสการพระแท่น บรรดาพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาเลื่อมใสแย่งกันบังสุกุล เลยตกแตก แต่ปัจจุบันนี้ได้สอบถามท่านเจ้าอาวาส บอกว่าหายไปเสียหมดแล้ว”

เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้วมีลลภษัตริย์ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ แต่ไฟไม่ติด พระอนุรุทธเถระจึงทูลว่าต้องรอให้พระมหาภักสพลเถระมาถึงเสียก่อน เมื่อพระมหาภักสพลเถระเดินทางมาอภิวัตพระบรมศพไฟจึงลุกขึ้นเองด้วยพุทธบารมี

สถานที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระยังคงพบในความเชื่อของผู้คนที่เดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรังว่า บนเนินเขาข้างพระแท่นดงรังนั้นเป็นสถานที่ถวายพระเพลิง ปรากฏในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรังทั้งของสามเนรกลั่นและนายมิ ดังนี้

พอบิดาลาออกมาจากโบสถ์	ขึ้นเขาโชดเขตมหาศาลาสลาย
เป็นภูมิพื้นรื่นรุ่มล้นทมราย	ชื่อเขาถวายเพลิงพระเจ้าเขาเล่าความ
เป็นกรวดหินแก้วแวววาวพรอยพราวพร่าง	เพชรน้ำค้างอย่างมณีสีสยาม
แม้นกลางคืนพื้นผาริมอาราม	ดูแววมวามวาบับแจ่มจับตา

(Pramuanmak, 2010, p. 344)

จากคำประพันธ์ข้างต้น สามเณรลั่นกล่าวว่า เมื่อออกมาจากโบสถ์ (วิหารพระแท่น) ได้เดินไปบนเนินเขาบรรยายกาศริมรื่นชื่อว่า “เขาถวายเพลิง” ที่มีกรวดหินลักษณะเหมือนเพชรดงาม สอดคล้องกับนายมิได้กล่าวถึงเนินเขาแห่งนี้ไว้ในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรัง ดังนี้

ขึ้นคีรีที่ถวายพระเพลิงเผา	บันไดเล่าสดหลั่นเป็นชั้นเขิน
ขึ้นถึงยอดทอดตาดูน้ำเพลิง	เหมือนเหาะเหินเห็นรอบขอบมณฑล
.....
ที่ดูกลางทางเดินบนเนินผา	เห็นศิลาแววมงามไสว
พรรณรายพรายแพรวดูแววไว	แลริไลเลื่อมเลื่อมละลานตา
บ้างเป็นก้อนกลิ้งกลมบ้างคมแหลม	เป็นแก้วแกมเกิดก่อนชะง่อนผา
เป็นที่เทพนิมิตด้วยฤทธา	พิจารณาสมความตามบาลี
เป็นก้อนแก้วแวววาบปละปลาบแสง	คือเครื่องแต่งพระศพพระชินสีห์
จึงเกิดเป็นบรรพตปรากฏมี	ด้วยเป็นที่ถวายเพลิงเชิงตะกอน

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 121-122)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นายมิกล่าวถึงเนินเขาข้างพระแท่นดงรังว่า เป็นที่ถวายพระเพลิง และกรวดหินบริเวณนั้นมีลักษณะเป็นก้อนแก้วส่องแสงสวยงาม นายมิแสดงทัศนะต่อกรวดหินเหล่านี้ว่าเกิดจากเทวดาบันดาลให้เป็นเครื่องแต่งพระบรมศพบริเวณ “ที่ถวายเพลิงเชิงตะกอน” การแสดงทัศนะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความศรัทธาว่าเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาจริง ด้วยพุทธบารมีเทวดาจึงบันดาลหินบริเวณนี้เป็นเครื่องแต่งพระบรมศพ

ความเชื่อต่อพระแท่นดงรังยังพบคำเล่าขานถึงความศักดิ์สิทธิ์สืบต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Chulalongkorn (Rama V), H.M.K., 1959, p. 44) ทรงกล่าวถึงความเชื่อต่อพระแท่นว่า “มีเรื่องราววิเศษต่าง ๆ หลายอย่าง เรื่องหนึ่งว่าแขกคนหนึ่งขึ้นมาเที่ยวว่าพระแท่นสบายน่าอนาถน่าอยู่ โลหิตออกจากปากออกจากจมูกตาย... อีกอย่างหนึ่งว่านับชั้นบันไดที่ขึ้นเขาถวายเป็นพระเพลิงนั้นได้เท่าใด อายุผู้นั้นจะยืนยาวไปเท่ากับชั้นบันไดที่นับนั้น”

๒. พระแท่นศิลาอาสน์ มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเศียรเศียรมาประทับที่พระแท่นนี้เพื่อเจริญภาวนาโปรดสรรพสัตว์ ชื่อ “ศิลาอาสน์” หมายถึงแท่นหินที่สังเกตเห็นเนื้อหาในวรรณคดีนิราศเมืองหลวงพระบาง ดังนี้

เมื่อองค์สัมพุทธพระโคตม	ทรงบรรทมแท่นศิลาเอกากาย
ได้โปรดสัตว์ตัดบ่วงหวงสงสาร	เหมือนเพลิงผลาญกิเลสให้ห่างหาย
ได้แผ้วพังกถรรพผลพันอบาย	แล้วก็ผายผันหนีเข้านิพพาน

(Fine Arts Department, 2015, p. 102)

จากคำประพันธ์ข้างต้น หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) กล่าวถึงความเชื่อต่อพระแท่นศิลาอาสน์ว่า พระพุทธรูปเจ้าเศียรเศียรมาประทับบนพระแท่นแห่งนี้ เพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ให้ละกิเลสไปสู่มรรคผลแล้วพระองค์จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังพบความเชื่อว่าเป็นบริเวณข้างพระแท่นศิลาอาสน์มีต้นพุทราใช้สำหรับเป็นที่แขวนบาตรของพระพุทธรูป ดังนี้

กำแพงแก้วก่อกันเป็นคั่นคอก	ที่มุมศอกมีพุทราสาขาสอง
ยอดเอนสู่บูรพทิศตั้งจิตปอง	เอาอิฐกองก่อกันไว้มันคง
ซึ่งเรียกว่าพุทราที่แขวนบาตร	พืงผุดผาดผองพันต้นระหง
พื้นอาวาสกวาดกว้างในกลางดง	มีคนคงคอยรักษาพระอาราม

(Fine Arts Department, 2015, p. 103-104)

จากคำประพันธ์ข้างต้น หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) กล่าวว่าบริเวณกำแพงแก้วมีต้นพุทรา เรียกว่า “พุทราที่แขวนบาตร” การกล่าวถึงต้นพุทราข้างพระแท่นว่าเป็นที่แขวนบาตรสะท้อนให้เห็นถึงการเน้นย้ำความเชื่อว่าพระพุทเจ้าเคยเสด็จมาประทับที่พระแท่นศิลาอาสน์แห่งนี้ เพราะบาตรเป็นอัฐบริวารสำคัญของสมณเพศ เมื่อพระพุทเจ้าประทับที่ใดจึงต้องนำบาตรติดพระองค์ไปด้วย สอดคล้องกับตำนานท้องถิ่นอุตรดิตถ์ที่ Phinthuphan (1978, p. 48) กล่าวถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับต้นพุทราแขวนบาตรว่า “เป็นต้นพุทราที่พระอานนท์นำเอาบาตรของพระพุทเจ้าไปแขวน” การกล่าวถึงพระอานนท์จึงเป็นการสนับสนุนความเชื่อเรื่องพระแท่น เพราะพระอานนท์เป็นพระอัครภูษากของพระพุทเจ้า

Saenkham (2015, p. 148) กล่าวถึงความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระแท่นศิลาอาสน์ว่า “เป็นปูชนียสถานสำคัญที่ชาวหัวเมืองฝ้ายเหนือเคารพบูชาและต้องไปนมัสการอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิตหรือปีละครั้งในวันเพ็ญเดือน ๓ นับถือว่าการไปนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์เป็นการจาริกแสวงบุญที่ได้กุศลมาก”

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องพระแท่นดงรังและพระแท่นศิลาอาสน์ ถึงแม้พระแท่นทั้ง ๒ แห่ง มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนที่ต่างกัน แต่ความเชื่อที่ตรงกันคือพระพุทเจ้าเคยเสด็จมาประทับที่พระแท่นนี้ ดังนั้นทั้งพระแท่นดงรังและพระแท่นศิลาอาสน์ จึงเป็นพุทธสถานสำคัญในสังคมไทย ทั้งยังได้รับการสักการะอย่างต่อเนื่องด้วยขั้นตอนพิธีอย่างวัฒนธรรมไทย

ความศรัทธาต่อพระแท่น : การบูชาพระแท่นในวัฒนธรรมไทย

การสักการบูชาในพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ อามิสบูชาเป็นการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติ อาทิ การบูชาพระพุทเจ้าด้วยสรวงคณณ์ การรับสักขาบทมารักษาเพื่อให้เป็นผู้มีศีล (Payutto, 2008, p. 186) จากการศึกษาวรรณคดีนิราศทั้ง ๓ เรื่อง ปรากฏวิธีการสักการะพระแท่นทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา ดังต่อไปนี้

๑. อามิสบูชา จากวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่อง ปรากฏวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่คนไทย นิยมนำมาบูชาพระแทน อาทิ รูป เทียน ดอกไม้ เครื่องหอม ทองคำเปลว ดอกไม้ไฟ การมหรสพ และของมีค่าต่าง ๆ ปรากฏในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรัง ดังนี้

จุดเทียนธูปบูชาพระ
ขอเดชะพระมหาโลกาจารย์

นิกมานะนั่งคิดพิชฐาน
เป็นประธานทั้งพระแท่นแผ่นศิลา

(Pramuanmak, 2010, p. 343)

จากเรื่องนิราศพระแท่นดงรังข้างต้น สามเณรกลั่นกล่าวถึง การจุดธูปเทียน และนำดอกไม้มาบูชาพระแท่นดงรังซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ดังว่า “จุดเทียนธูปบูชาพระ” ซึ่งสอดคล้องกับนายมีที่ใช้ธูปเทียนและดอกไม้บูชาพระแท่นดงรังเช่นกัน ดังนี้

ถึงพระแท่นแสนสนุกทุกซ่ค่อยหาย
พวกหญิงชายสัปบุรุษก็หยุดยั้ง
พอพลบค่ำทำที่จะอาศัย
บ้างกองไฟจุดได้ตะเกียงตาม
แล้วพักผ่อนนอนหลับระงับปีบ
เอาธูปเทียนบูชาสุมาลัย

เห็นรั้งรายใจปลื้มจนลืมหลัง
เข้าแอบบังพுகษาภิรมอาราม
บ้างปักไม้เกะกะแล้วสะหนาม
ดูอารามรายเรียงเคียงกันไป
จนแสงทองส่องทวิปสว่างไสว
ชวนกันไปไหว้พระแท่นแผ่นศิลา

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 120)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นอกจากนายมีจะกล่าวถึงการสักการะพระแท่นดงรังด้วยธูปเทียนและดอกไม้ ดังว่า “เอาธูปเทียนบูชาสุมาลัย” แล้ว ยังใช้คำอ้างถึงบุคคลที่ร่วมเดินทางมาสักการะพระแท่นว่าเป็น “สัปบุรุษ” หมายถึงคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาในพระศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ไปร่วมกิจกรรมทางบุญทางกุศล (Payutto, 2008, p. 432) การสักการะพระแท่นศิลาอาสน์ยังคงใช้ธูปเทียนและดอกไม้ แต่มีสิ่งของบูชาเพิ่มเติมคือ “ประทีน” ดังนี้

.....

จุดธูปหอมพร้อมประทีปกลิ่นมาลี
สวดการุญคุณพระธรรมที่ฟ้านัก
เมื่อองค์สัมพุทธพระโคตม

ประนมมนบแทนพระชินศรี
สดุดีนบหน้าตั้งอารมณณ์
คือไตรลักษณ์ที่รำลึกนึกปฐม
ทรงบรรทมแทนศิลาเอากาย

(Fine Arts Department, 2015, p. 102)

จากคำประพันธ์ข้างต้น หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) กล่าวถึงสิ่งของที่ใช้สักการบูชาพระแท่นว่า “จุดธูปหอมพร้อมประทีปกลิ่นมาลี” นอกจากใช้ธูปเทียนและดอกไม้แล้วยังมี “ประทีปกลิ่นมาลี” หมายถึงเครื่องหอมหรือน้ำอบน้ำปรุงกลิ่นดอกไม้ ใช้สักการะหรือประพรมลงบนพระแท่นด้วย

นอกจากนี้หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ยังบรรยายวิถีชีวิตชาวบ้านที่นำของมาขายบริเวณพระแท่นศิลาอาสน์ว่ามีกล้วยกล้วย ราชบัณฑิตยสถาน (Royal Institute, 2013, p. 80) อธิบายคำว่า กล้วยหมายถึงชื่อกล้วยลูกผสมพันธุ์หนึ่ง ผลใหญ่โตคงเป็นเหลี่ยมและยาวว่ากล้วยหอม เปลือกหนา เนื้อเหนียว ไล่แข็งสีส้ม รสหวาน, กล้วยกล้วย ก็เรียก) อ้อย น้อยหน้า พุทราดอง น้ำอ้อย ข้าวหมาก ข้าวหลาม และ “คำเปลว” สำหรับสักการะพระแท่น ดังนี้

ฝ่ายชาวชนตำบลไพร่ที่ในเขต
มีกล้วยอ้อยน้อยหน้าเอามากอง
ทั้งข้าวหมากข้าวหลามตามมาขาย
คำเปลวธูปเทียนนบุฟามาออกเด

ได้ทราบเหตุก็มารายนั้งขายของ
พุทราดองน้ำอ้อยแดงทำแต่งเม
ผลกล้วยกล้วยมีดมเถ
รำร้องเร่เรียกซื้อออกอ้ออึง

(Fine Arts Department, 2015, p. 104)

จากคำประพันธ์ข้างต้น คำเปลว หมายถึงแผ่นทองคำเปลวใช้ปิดถวายเป็นพุทธานุชาโดยถูกกล่าวถึงรวมกับเครื่องสักการะธูปเทียนและดอกไม้ ดังว่า “คำเปลวธูปเทียนนบุฟามาออกเด”

การบูชาพระแท่นด้วยทองคำเปลวมีความน่าสนใจ เพราะในวัฒนธรรมไทยถือว่าทองคำเป็นวัตถุสูงค่าควรคู่กับชนชั้นสูง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับความศรัทธา

เป็นอย่างยิ่ง การถวายทองคำเป็นพุทธบูชาจึงสะท้อนให้เห็นความศรัทธาของผู้ถวาย และความสำคัญของพุทธสถานหรือพุทธวัตถุชิ้น ๆ อาทิในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้นำทองคำเครื่องราชูปโภคมาทำเป็นทองปิดองค์พระพุทธรูปราชเป็นพุทธบูชา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ (Pakdeekam, 2015, p. 163) ว่า “พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศวรมนารถพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปพิศณุโลกครานั้นแลเสด็จประกาศตั้งนี้เป็นหลายครั้ง จึงมีพระราชโองการตรัสให้เอาทองนพคุณเครื่องราชูปโภคมาทำเป็นทองประหาสี จึงเสด็จไปปิดพระพุทธรูประติมา กรพระชินราชด้วยพระหัตถ์”

การใช้ทองคำปิดถวายเป็นพุทธบูชาเช่นนี้จึงเป็นแบบอย่างสืบต่อมา อาทิ ปรากฏในวรรณคดีนิราศพระบาท สำนักนายจัต สันนิษฐานว่าแต่งในปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา กล่าวถึงการตามเสด็จพระราชดำเนิน ไปนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ในวรรณคดีเรื่องนี้มีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ทรงจุดประทีป ทรงพัดวี ทรงพรมน้ำเครื่องหอม และปิดทองถวายพระพุทธบาท ดังนี้

ฝ่ายพระจอมจักรพงษ์องค์สำอาง	เสด็จย่างขึ้นค้ำพรอภิปราย
ทรงจุดประทีปที่เครื่องตั้ง	ประทับยังปรนนิบัติพัดถวาย
พระทรงปิดแผ่นสุวรรณอันแพรวพราย	แล้วประปรายพระสุคันธอันบรรจง
ถวายนมัสการเสร็จเสด็จกลับ	แรมประทับพลับพลาในป่าระหง
พร้อมด้วยมิ่งหม่อมจอมองงค์	บำเรอองค์ตามแห่งตำแหน่งมี

(Fine Arts Department, 2013, p. 264)

การปิดทองถวายเป็นพุทธบูชาของพระมหากษัตริย์คงแพร่สู่กลุ่มชนชั้นต่าง ๆ โดยมีการถวายทองตามระดับฐานะของตนจนกลายเป็นวัฒนธรรม ดังปรากฏในวรรณคดีนิราศพระปลิว ของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) แต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงการไปนมัสการพระฉายที่จังหวัดสระบุรีแล้วใช้ทองคำเปลวปิดพระฉายเป็นพุทธบูชา ดังนี้

ฉันทน์ภพกลางทางมาข้างหน้าพระ คารวะไหว้นบจบเกศา
เอาทองติดปิดพระฉายพระพรายตา เข้าสู่ศาลามืออยู่ที่ลาน

(Luangchakkrapani, 1925, p. 41)

การถวายแผ่นทองคำปิดพระพุทธรชินราช พระพุทธรบาท และพระพุทธรฉาย เป็นสิ่งแสดงความศรัทธาต่อพุทธสถานหรือพุทธวัตถุสำคัญ ดังนั้นการถวายแผ่นทองคำ เปลวต่อพระแท่นจึงสะท้อนให้เห็นความสำคัญและความศรัทธาต่อพระแท่นในสังคม ไทย

นอกจากเครื่องสักการบูชาในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรัง ของนายมีয়ง กล่าวถึงผู้คนที่ร่วมเดินทางไปสักการะพระแท่นดงรังได้จุดดอกไม้ไฟและเต็นท์มหรสพ สมโภชถวายพระแท่นเป็นพุทธบูชาด้วย ดังนี้

ครั้นเย็นย่ำค่ำมืดขมุกขมัว	พินึกกลัวกลับมาที่อาศัย
พระจันทร์ส่องท้องฟ้านภาลัย	จุดดอกไม้เพลิงพลามตามตะเกียง
ถวายพระแท่นอุทิศตั้งจิตหวัง	จุดพลุดังก้องลั่นสนั่นเสียง
กระจายฟุ้งฟ่องใหญ่ไฟพะเนียง	ขึ้นสูงเพียงปลายรังตั้งสะท้าน
บ้างก็จุดอ้ายต้อเสียงหวือหวูด	กรวดก็จุดฟุ้งปราดอยู่ฉลาดฉาน
มีคนดูกรูเกรียวเทียวสำราญ	ประกอบการบูชาประสาจน
บ้างก็เล่นเต็นท์รำทำสมโภช	ด้วยปราโมทย์มุ่งหมายฝ่ายกุศล

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 124)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ยามค่ำคืนผู้คนที่ไปนมัสการพระแท่นดงรังได้ จุดดอกไม้ไฟและพลุนาขชนิด อาทิ ไฟพะเนียง อ้ายต้อ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา บางคนเต็นท์รำเป็นมหรสพฉลองพระแท่นด้วยความศรัทธา การจุดดอกไม้ไฟและเล่น มหรสพสมโภชถวายเป็นพุทธบูชาปรากฏมาอย่างน้อยน่าจะตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (*Royal chronicles of Royal Letters, Volume 2, 1992, p. 98*) สมเด็จพระเจ้าเสือได้เสด็จพระราชดำเนินไปสักการะ พระพุทธรบาทที่สระบุรี โปรดฯ ให้มีการจุดดอกไม้ไฟ และการมหรสพถวายพระพุทธรบาท

ดังนี้ “ให้เล่นการมหรสพถวายเป็นการบูชาพุทธสมโภชถ้วนคาร์บ ๓ วัน ครั้นค่ำให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ กระทำใหญ่ ๘ ระथा บูชาพระพุทธรูปเป็นมโหฬารยิ่งนัก”

การจุดดอกไม้ไฟและการเล่นมหรสพสมโภชถวายเป็นพุทธบูชายังคงได้รับการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ยกตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จนมัสการพระพุทธชินราชได้จุดดอกไม้เพลิงและมีการมหรสพเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเช่นเดียวกัน ดังปรากฏใน*เอกสารจดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙* (Archives, proceeding along the northern province Buddhist era 2469, 2015, p. 46-47) ว่า “เมื่อพระสวดพระพุทธรูปมนตร์จบและถวายอดิเรกแล้ว พระราชทานเทียนชนวนแก่พระยาภักดีญาณวิธานวิศิษฎ์ไปจุดดอกไม้เพลิงถวายเป็นพุทธบูชาแล้วเสด็จกลับ ส่วนทางบ้านเมืองก็ได้จัดมิมมหรสพ เช่น ภาพยนตร์ ลิเก และเพลง ฉลองในการสมโภชต่อไป” หรือในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จนมัสการพระพุทธชินราชได้จุดดอกไม้เพลิงเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ดังความว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนจตุปัจจัย ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานอุทิศเทียนชนวนจุดไฟพระราชทานแก่ผู้รักษาในตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกไปจุดดอกไม้เพลิงถวายเป็นพุทธบูชาที่หน้าวิหารพระพุทธชินราช” (Sonsiri and Akkha, 2013, p. 33)

นอกจากสิ่งของบูชาที่กล่าวถึงอย่างเฉพาะเจาะจงดังได้นำเสนอไปข้างต้นแล้ว หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ยังกล่าวถึงวัฒนธรรมการสักการะของคนไทยที่นิยมถวายเงินทองของมีค่าต่าง ๆ แต่พระแท่น ดังนี้

สูงหนึ่งศอกเสริมวางกลางมณฑป	วัดตลบเหลี่ยมแท่นที่แผ่นผา
ได้หกศอกหกนิ้วาวดั่งกล่าวมา	กว้างได้ห้าศอกชดสกักกัน
ที่กลางแท่นทำเป็นช่องมองแล้วล้วง	เป็นรู้ง่วงรอยกลมช่างคมสัน
สำหรับใส่เงินทองของสำคัญ	เป็นเครื่องกัณฑ์เก็บใส่ไว้บูชา

(Fine Arts Department, 2015, p. 103)

จากคำประพันธ์ข้างต้น หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) บรรยายถึงพระแท่นศิลาอาสน์ว่า อยู่ภายในมณฑป องค์พระแท่นสูง ๑ ศอก ยาว ๖ ศอก ๖ นิ้ว กว้าง ๕ ศอก ตรงกลางพระแท่นทำเป็นช่องสำหรับใส่เงินทองของมีค่าเพื่อถวายเป็นพุทธรูป จากคำว่า “ใส่เงินทองของมีค่า” จึงหมายถึงเงินทองและทรัพย์สินมีค่าต่าง ๆ โดยเฉพาะเจาะจงขึ้นอยู่กับแต่ละคนนำมาถวาย

๒. ปฏิบัติบูชา เป็นการบูชาด้วยปฏิบัติสรวมกาย วาจาและใจเพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย จากวรรณคดีที่นำมาศึกษาปรากฏการปฏิบัติบูชาต่อพระแท่น ๓ ลักษณะ ได้แก่ การเวียนประทักษิณ การบวช และการสวดมนต์ภาวนา ดังต่อไปนี้

ในวรรณคดีนิราศพระแท่นดงรัง เมื่อสามเณรกลับเดินทางมาถึงพระแท่นดงรังแล้วได้ตามบิดาไป “ทักษิณ” เพื่อแสดงความเคารพพระแท่น ดังนี้

ถึงพระแท่นแสนสงัดเห็นวัดมี	ทั้งโบสถ์ที่ครอบพระแท่นแผ่นศิลา
กับต้นรังทั้งคู่ยังอยู่พร้อม	ดูยอดน้อมมาข้างแท่นที่แผ่นผา
ต่างชื่นชมโสมนัสยิ่งศรัทธา	ตามบิดาทักษิณด้วยยินดี

(Pramuanmak, 2010, p. 343)

จากคำประพันธ์ข้างต้น สามเณรกลับกล่าวถึงบริเวณพระแท่นว่ามีโบสถ์ (วิหาร) ครอบไว้ และมีต้นรังคู่ดูน่าศรัทธาแล้วเดินตามบิดาไปทักษิณ ดังว่า “ตามบิดาทักษิณด้วยยินดี” คำว่า ทักษิณ ในคำประพันธ์นี้ผู้ศึกษาวิเคราะห์ว่าน่าจะหมายถึงการประทักษิณ คือการเดินเวียนขวาต่อสิ่งบูชาจำนวน ๓ รอบ เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย สนวนายมิกก็ได้กล่าวถึงเหล่า “สัปบุรุษ” ที่ร่วมเดินทางไปสักการะพระแท่นดงรังว่า บางส่วนได้โกนผมบวชถวายเป็นพุทธรูป ดังนี้

บ้างก็เล่นเต็นรำทำสมโภช	ด้วยปราโมทย์มุ่งหมายฝ่ายกุศล
บ้างโกนเกล้าเข้าบวชแล้วสวดมนต์	บ้างนั่งบ่นภาวนาหลับตาไป

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 124)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นอกจากมีการเดินรำเป็นมหรสพอามิสบูชาแล้ว ยังพบการสวดมนต์ภาวนาและการโกนผมบวชบูชา การบวชนี้ถึงแม้มิได้ระบุชัดเจนว่าเป็นการอุปสมบทเป็นภิกษุ การบรรพชาเป็นสามเณร หรือการปฏิบัติถือศีลแปดก็ตาม เหล่านี้ล้วนเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระแทนทั้งสิ้น ทั้งยังปรากฏสอดคล้องกับการปฏิบัติบูชาต่อพระแทนศิลาอาสน์ด้วยการสวดมนต์เช่นกัน ดังนี้

สวดการุญคุณพระธรรมที่พำนัก	คือไตรลักษณ์ที่รำลึกนึกปฐุม
เมื่อองค์สัมพุทธพระโคดม	ทรงบรรทมแทนศิลาเอกากาย

(Fine Arts Department, 2015, p. 102)

จากคำประพันธ์ข้างต้น หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ปฏิบัติบูชาต่อพระแทนด้วยการสวดมนต์ระลึกถึงพระธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้อไตรลักษณ์เป็นอย่างแรกเพื่อพิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้ต่อหน้าพระแทน

นอกจากพบการสักการะพระแทนอันเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้าทั้งปฏิบัติบูชาและอามิสบูชาด้วยสิ่งของต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยยังพบขั้นตอนพิธีกรรมหลังจากสักการะพระแทนคือ “การกรวดน้ำ” ดังนี้

ถึงท่าเรือเมื่อตะวันสายย่นห่มคำ	ได้กรวดน้ำแผ่ผลอาานิสงส์
ให้ดับโศกโลกธาตุญาติวงศ์	แล้วล่องลงมาทางหาดเมืองราชบุรี

(Pramuanmak, 2010, p. 344)

จากคำประพันธ์ข้างต้น สามเณรกลั้นเดินทางกลับจากสักการะพระแทนตงรัง เมื่อมาถึงท่าเรือจึงได้กรวดน้ำแผ่อาานิสงส์ให้ญาติวงศ์ ดังนี้ “ได้กรวดน้ำแผ่ผลอาานิสงส์” แล้วล่องเรือกลับไปทางเมืองราชบุรี สอดคล้องกับนายมีเมื่อสักการะพระแทนเรียบร้อยแล้ว ก่อนเดินทางกลับนายมีได้กรวดน้ำเช่นกัน ดังนี้

ก็ชวนกันวันทาลาพระแท่น	พีสุดแสนเสียดายฝ่ายกุศล
ให้ครวญคร่ำรำรักพระทศพล	ต่างคนต่างสะอื้นกลืนน้ำตา
ที่ปลดเปลื้องภูษิตอทิศถวาย	แล้วคลีคลายคลุมพระแท่นที่แผ่นผา
ก็ชื่นชมโสมนัสด้วยศรัทธา	แล้วก้มหน้ากรวดน้ำเป็นคำไทย

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 125)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นายมีซึกชวนเหล่าลัทธิปุรุช “วันทาลาพระแท่น” คือ การกราบลาพระรัตนตรัย พิธีกรรมนี้ยังคงสืบต่อมาถึงปัจจุบันเมื่อมีงานบุญพิธีแล้วเสร็จ งานต้องกราบลาพระรัตนตรัย นายมีได้ถวายผ้านำไปคลุมพระแท่นดงรังเป็นพุทธบูชา ด้วยความศรัทธาแล้วกรวดน้ำ ดังว่า “แล้วก้มหน้ากรวดน้ำเป็นคำไทย”

การกรวดน้ำเป็นขั้นตอนที่อุทิศอานิสงส์ผลบุญให้แก่ญาติวงศ์ผู้ล่วงลับทั้งหลาย ดังที่ Payutto (2008, p. 6) กล่าวว่า “การกรวดน้ำคือการตั้งใจอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ พร้อมไปกับหลังรินน้ำเป็นเครื่องหมาย และเป็นเครื่องรวมกระแสจิตที่ตั้งใจอุทิศนั้นให้แน่วแน่” ด้วยเหตุนี้จึงสังเกตได้ว่า การกรวดน้ำมักเป็นขั้นตอนสุดท้าย เพราะการไปสักการะพระแท่นเป็นการสร้างบุญกุศล เมื่อได้บุญกุศลแล้วจึงอุทิศให้ผู้ล่วงลับต่อไป

สำหรับ “การอธิษฐาน” Payutto (2008, p. 484) ให้ความหมายว่า “อธิษฐานเป็นการตั้งใจที่จะทำให้สำเร็จด้วยความพยายามของตน แต่ความหมายในภาษาไทยกลายเป็นอธิษฐานโดยตั้งใจขอเพื่อจะได้หรือจะเอา เฉพาะอย่างยิ่งด้วยอำนาจดลบันดาลโดยตนเองไม่ต้องทำ” จากคำอธิบายข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า “การอธิษฐาน” ของกวีเป็นอย่างความหมายหลังที่อาศัยอำนาจอานิสงส์จากการบูชาพระแท่นดลบันดาลให้ตนเองสมปรารถนา โดยการอธิษฐานจะแตกต่างกันไปตามปัจเจกบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นความปรารถนาหรืออุดมคติของบุคคลนั้น ๆ ดังคำอธิษฐานเมื่อมาสักการะพระแท่นของสามเณรกลั่นและนายมี ดังนี้

ขอเดชะพระผลอาานิสงส์
อย่ามีโรคภัยสิ่งระคน
แม้มีถึงซึ่งนิพพานการประเสริฐ
ให้เขี้ยววงศ์พงศ์พันธุ์กรุณา

ซึ่งเราทรงศีลสร้างทางกุศล
ประจวบจนจะได้ตรัสด้วยศรัทธา
จะกลับเกิดก็อย่าคลาดพระศาสนา
อย่าทำหน้าที่เหมือนหนึ่งยักษ์ให้รักกัน

(Pramuanmak, 2010, p. 343)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นคำอธิษฐานของสามเณรล้นขอพรว่า อย่ามีเรื่องให้เศร้าเสียใจ อย่ามีโรคภัยมาเบียดเบียน ขอให้ญาติพี่น้องรักใคร่เอ็นดู และถ้าหากยังไม่ถึงนิพพานขอให้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาทุกชาติ การอธิษฐานเช่นนี้เป็นการขอที่ไม่สามารถสำเร็จด้วยความพยายามของตนเองจึงต้องอาศัยอำนาจดลบันดาล ซึ่งอำนาจนั้นคือ “อาานิสงส์” ผลบุญที่ได้มาสักการะพระแท่น ส่วนนายมิได้ขออธิษฐานขอพร ดังนี้

ขอเดชะภูษาอาานิสงส์
อย่ามีมารมาผจญให้ดลใจ
ขอให้เข้าได้ตรัสตัดกิเลส
ให้สำเร็จประโยชน์โพธิญาณ
ขอให้สมปรารถนาอย่าช้านัก
ขอให้พบพระทุกชาติอย่าคลาดคลาย
ตั้งแต่ชาตินี้ไปจนได้ตรัส
การสิ่งใดที่เป็นบาปหยาบทุกอัน

เมื่อจะปลงชีวิตให้คิดได้
เทพโถงเห็นเป็นพยาน
จะข้ามเขตแคว้นแดนสงสาร
เข้านิพพานพ้นทุกข์ขสบาย
สิ่งไรรักขอให้สมอารมณ์หมาย
อย่าให้ตายกลางอายุปัจจุบัน
อย่าข้องขัดทรัพย์สินทุกสิ่งสรรพ
การสิ่งนั้นอย่าได้พบประสบเลย

(Chanthramphon and Rueangnarong, 2012, p. 125)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นายมิอธิษฐานขอพรว่า ขอให้สมความปรารถนาในสิ่งที่คิดหวัง อย่าขัดสนทรัพย์สิน อย่าพบเจอสิ่งที่เป็นบาปไม่ตั้งงาม อย่าให้อายุสั้น ขอให้พบพระพุทธศาสนาทุกชาติ ขอให้ถึงซึ่งนิพพาน ซึ่งอาศัยอำนาจ “อาานิสงส์” ผลบุญที่มาสักการะพระแท่นเช่นกัน จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่า

การอธิษฐานมักปรากฏในตอนท้ายของการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสมอ เพื่ออาศัยอำนาจอาานิสงส์ ดังที่สามเณรล้นและนายมิต้องอ้างถึงสิ่งที่จะบันดาลพรได้

คือ อานิสงส์ผลบุญที่กระทำมา ดังว่า “ขอเดชะพระผลอาานิสงส์” และ “ขอเดชะภูษาอาานิสงส์” อีกทั้งปรากฏคำอธิษฐานที่เหมือนกันคือ ขอให้ถึงซึ่งนิพพาน แต่หากยังต้องกลับมาเกิดอีกขอให้พบพระพุทธศาสนา การอธิษฐานเช่นนี้ตอกย้ำให้เห็นถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและแสดงให้เห็นวิถีวัฒนธรรมไทย

บทสรุป

พระแท่นเป็นพุทธสถานสำคัญในไทย เพราะถือว่าเป็นบริโกศเจดีย์ (Payutto, 2008, p. 176) คือสิ่งของหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอยเกี่ยวข้อง ดังที่คนไทยเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับที่พระแท่นศิลาอาสน์ และเสด็จดับขันธปรินิพพานที่พระแท่นดงรัง โดยเฉพาะพระแท่นดงรังที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ดับขันธปรินิพพานจึงยิ่งมีความสำคัญ เพราะในพระไตรปิฎก (*Thai Tripitaka The editions of the royal patronage of the 1987 B.E. Volume 10, 1987, p. 153-154*) กล่าวว่า “พระพุทธองค์ทรงแสดงสังเวชนียสถาน คือสถานที่ควรสังเวช ๔ แห่ง ซึ่งหนึ่งในนั้นคือสถานที่ปรินิพพาน เมื่อภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกาจาริกไปมีจิตเสื่อมใส และตายลงก็จะเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์” พุทธประวัติช่วงปัจฉิมวัยปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและได้รับการบอกเล่าสั่งสอนอย่างแพร่หลายในรูปแบบพระนิพพานสูตร กลอนสวด ดังที่ Chompoopra (2012, p. 12 and 88) กล่าวถึงพระนิพพานสูตร กลอนสวดว่า “เป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่สำคัญได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาจากพระมหาปรินิพพานสูตร มีเนื้อหาเหตุการณ์เกี่ยวกับการปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ตรงกัน” พระแท่นจึงเป็นสถานที่ที่ชาวไทยให้ความศรัทธาและนิยมเดินทางไปสักการบูชา เพราะมีความเชื่อว่าจะได้บุญมาก เมื่อตายลงแล้วจะได้ไปสวรรค์ บุคคลที่ไม่เชื่อเรื่องพระแท่นจึงเป็นผู้มีมัจฉาทัฬหี คือ มีความเห็นผิดเป็นชอบ ดังที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กล่าวถึงบุคคลที่ไม่เชื่อเรื่องพระแท่นไว้ในหนังสือ *วชิรญาณ* (Vachirayayan, Volume 8, Chapter 16, 1892, p. 182) ว่า “ที่พระแท่นเขาก็ว่าไม่จริง ก้อนพระโลหิตเขาก็ว่าก้อนศิลา เมื่อก่อนนี้สักเก้าปีสิบปีแล้ว ข้าเจ้าไปนมัสการ ได้ตรวจดูก้อนพระโลหิตที่เขาว่าศิลานะ ข้าพจากรณาตุณักแล้วไม่ใช่ศิลาปนแน่ พระโลหิตแท้ ๆ ที่เดียว ศิลาระไรจะแดงยังงี้ น้ำมันที่ตามตะเกียงที่พระแท่นนะ เปนน้ำมันมนตร์ด้วย ทาบาดแผลก็ดี แก้กอกแก้ขัดก็ดี แก่ฟกแก้บวมก็ดี ข้าได้เคยลอง

แล้ว คักดีสิทธิจริง ๆ นี่แหละคนยังไม่นับถือ ยังว่าไม่จริงอีก มีจมาทิลูแท้ ๆ ที่เดียว จะพากันไปอะบายเสียแน่แล้ว บาปหนานะ ถึงได้มาคิดเห็นเช่นนี้ มารดลใจให้เห็นผิด เปนชอบไป”

อีกทั้งพระแทนทั้ง ๒ แห่งนี้มีความพิเศษที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แตกต่าง จากพุทธสถานอื่น อาทิ ภูมิ วิหาร พระพุทธรูป ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น พระแทน จึงได้รับความศรัทธานับถือจากพระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนทั่วไปปรากฏหลักฐาน ตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ดังปรากฏในวรรณคดีนิราศทั้ง ๓ เรื่องที่นำมาศึกษา

ด้วยความเชื่อต่อพระแทนว่ามีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด จึงได้รับการสักการะทั้งปฏิบัติบูชา อาทิ การบวช การสวดมนต์ภาวนา และอามิสบูชา อาทิ ถวายรูปเทียน ทองคำเปลว ดอกไม้ เครื่องหอม จุดดอกไม้ไฟ การแสดงมหรสพ ตลอดจนเงินทองของมีค่า การสักการบูชาเช่นนี้ต่อสิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนายังคง สืบต่อมาถึงปัจจุบัน ตัวอย่างทรัพย์สินของมีค่าที่พุทธศาสนิกชนถวายเป็นพุทธบูชา อาทิ ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองคำ (Suklek, 2017, p. 108) เมื่อสักการะพระแทนอันเป็น สิ่งแทนพระพุทธเจ้าซึ่งถือว่าเป็นการสร้างบุญกุศลต่อตนเองแล้วจึงอุทิศบุญกุศลให้ญาติ ที่ล่วงลับด้วยการกรวดน้ำ และคำอธิษฐานมักขอให้ถึงพระนิพพาน หรือขอให้พบพระ พุทธศาสนาทุกชาติที่เกิดขึ้นมา

ความเชื่อเรื่องพระแทน วิธีการสักการบูชา ตลอดจนคำอธิษฐาน ขั้นตอน พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของคนไทย และแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการสักการบูชาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ดังปรากฏ ในวรรณคดีนิราศทั้ง ๓ เรื่อง

วรรณคดีนิราศที่นำมาศึกษานี้ สังกศได้ว่าแบ่งเป็น ๒ กลุ่มตามจุดประสงค์ การเดินทาง ได้แก่ กลุ่มที่ตั้งใจเดินทางไปนมัสการพระแทน คือนิราศพระแทนดงรัง ทั้ง สองสำนวน และกลุ่มที่ไปนมัสการพระแทนในฐานะทางผ่าน คือนิราศเมือง หลวงพระบาง ซึ่งจุดหมายคือเมืองหลวงพระบาง อีกทั้งจุดประสงค์การเดินทางเพื่อ ไป “สู้รบ” ปราบฮ่อ ส่งผลให้กรีกกล่าวถึงพระแทนศิลาอาสน์อย่างสังเขปเป็นเพียงส่วน หนึ่งของสถานที่ที่เดินทางผ่านเท่านั้น แต่สำหรับนิราศพระแทนดงรังทั้งสองสำนวน

กวีตั้งใจเดินทางเพื่อไป “บูชา” นมัสการพระแท่น ส่งผลให้กวีกล่าวถึงพระแท่นดงรัง รวมถึงสภาพแวดล้อมบริเวณนั้นอย่างละเอียด เพราะเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญของนิราศกลุ่มนี้ การปรากฏวรรณคดีนิราศที่มีจุดหมายไปเพื่อนมัสการพระแท่นดงรัง จึงเป็นสิ่งยืนยันสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความศรัทธาของคนไทยต่อพระแท่น ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์กับพุทธประวัติสมควรเดินทางไปนมัสการกระทำการบูชาต่าง ๆ จะมีอานิสงส์มาก เมื่อตายลงแล้วจะไปสู่สวรรค์ มีความสำคัญเทียบเท่าการเดินทางไปนมัสการพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี หรือพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ตามที่ปรากฏเป็นผลงานเรื่องนิราศพระบาท นิราศพระประธม หลายสำนวน ล้วนแล้วแต่เป็นการเดินทางเพื่อตั้งใจไปนมัสการพุทธสถานทั้งสิ้น พุทธสถานที่กวีตั้งใจไปนมัสการเหล่านี้จึงมีนัยถึงความสำคัญ อย่างไรก็ตามวรรณคดีนิราศที่นำมาศึกษาทั้ง ๓ เรื่อง ได้สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องพระแท่นในฐานะพุทธสถานสำคัญและบันทึกวัฒนธรรมไทยเรื่องการสักการบูชาในอดีตที่ยังคงสืบทอดต่อมาถึงปัจจุบัน

References

- Chanthramphon, A and Rueangnarong, P. (2012). *Nai Mi (Samian Mi) sit ek sunthon phu*. [Nai Mi, Student of Sunthorn Phu]. Bangkok: Wasi creation.
- Chompoopra, P. (2012). *A comparative Study of the Mahaparinibbanasutta and Phranippanasutra*. (Master of Arts). Srinakarinwirot University, Bangkok, Thailand.
- Chulalongkorn (Rama V), King (1959). *Phraratchaniphon Sadet Praphat Sai Yok*. [Travels of His Majesty the King to Sai Yok]. Pranakorn: Rungrueangtham.
- Chotmai het sadet phra rat dam noen liap monthon fai nue phra phutthasakkarat 2469*. [Archives of traveling along the northern provinces in 1926]. (2015). Bangkok: Amarin printing.
- Fine Arts Department. (2013). *Prachum wannakhadi rueang Phraphutthabat*. [The literature of Phraphutthabat]. Bangkok: Fine Arts Department.

- Fine Arts Department. (2015). *Nirat Muengluang phra bang lae rai-ngan prap Ngiao*. [*Nirat Mueangluang phra bang* and report on Ngiao]. (4th ed). Bangkok: Fine Arts Department.
- Luangchakkrapani, R. (1925). *Nirat Phra Pathawi*. [*Nirat Phra Pathawi*]. N.p.: Sophonphipatthanakorn.
- Pakdeekam, S. (2015). *Phra rat phongsawadan chabap Phra Phonrat wat Phra che tu phon truatsoy chamra chak ekkasan tua khian*. [Royal chronicles, version of Phra Panarat]. Bangkok: Amarin printing.
- Payutto, P. (2008). *Photchananukrom phuthasat chabap pramuan sap*. [Buddhist Dictionary]. (11th ed). Nonthaburi: S R printing mass products.
- Phinthuphan, H. (1978). *Uttaradit khong rao*. [Our Uttaradit]. Phisanulok: Srinakarinwirot University.
- Phra rat phongsawadan chabap phraratchahatthalekha lem 2*. [Royal chronicles of Royal Letters, Book 2]. (1992) (8th ed). Bangkok: Fine Arts Department.
- Phratraipidok phasa thai chabap sangkhayana nai phraborom rachupatham phutthasakkarat 2530 lem 10*. [Thai Tripitaka: The edition of royal patronage of 1987, book 10]. (1987). Bangkok: Kansasana.
- Pramuanmak, P. (2010). *Prawat kham klon sunthon phu (chabap prapprung)*. [History of Sunthorn Phu's poems]. Bangkok: Phimkham.
- Royal Institute. (2013). *Photchananukrom chabap Ratchabandittayasathan BE 2554*. [Dictionary of the Royal Institute, 2011 Edition]. Bangkok: Royal Institute.
- Saenkham, T. (2015). Buanphra-ot in Phra Thaen Sila-at Temple. *Art and Culture magazine*. 36 (9), 146-155.
- Sonsiri, K and Akkha, W. (2013). *Phra barami pokklae chao Phitsanulok*. [The king and the people of Phitsanulok]. Phitsanulok: Rattanasuwan.

Suklek, P. (2017). National Museum Phra Buddha Chinnarat and ancient material about Phra Buddha Chinnarat. *Art and Culture magazine*. 38 (9), 106-121.

Wachira yan lem 8 phaen thi 16 wan phruhatsabodi thi 26 duen makarakhom rattanakosin sok 111. [Vachirayayan, Book 8, Chapter 16]. (1892). N.p.

Wat phra thaen dong rang. [Phra Thaen Dong Rang Temple]. (1979). Bangkok: Sirimit

Wongsutthitham, N. (2006). *Wannakam Nirat*. [Nirat literature]. (4th ed). Bangkok: Ramkhamhaeng University Publishing .